

Tarih Okulu
Eylül-Aralık 2010
Sayı VIII, 191-198.

Judith Herrin, Bizans, Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı, Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Şebnem ARDA*

Judith Herrin imzalı “Bizans, Bir Ortaçağ’ın Şaşırtıcı Yaşamı” adlı kitap Bizans’ın siyasi tarihinden öte, siyasi tarih içinde Bizans’ı Bizans yapan kültürü, dini ve coğrafi özelliklerinden oluşan devletler arası ilişkilerini anlatır. İlk olarak kitabın okunmasının faydalı olacağına inanıyorum. Zira klasik ifadenin tekrarını yaparak yaklaşık 1000 yıla yakın tarihi ile Bizans’ın kalbi bizim topraklarımızda attı, birçok mimari eseri bizim topraklarımızda bıraktı, kendinden sonra bu topraklarda kurulmuş olan Osmanlı Devletinin müesseselerini din farkına rağmen etkiledi. Ancak ülkemizde bu mirasa ters orantıda yazım üretimi ile karşı karşıyayız. Tarihi bir bütün olarak algılamak gerekiyorsa eğer, kanımca Bizans hakkında bilgi sahibi olmak gerekli ve nihayetinde bunun bir o kadar da yararlı olacağı oldukça aşikârdır. İkinci olarak kitabın yazılış amacı Bizans’ı her boyutuyla anlatmak olduğundan bu noktada bazen tarihi akış delinmiş konudan konuya sıçramalar yaşanmıştır.

Bu kitap, belki de adı gibi şaşırtıcı bir hikâye ile ortaya çıkmıştır. Judith Herrin, odasında otururken iki inşaat işçisi gelir ve Bizans ile ilgili sorular sormaya başlarlar. Neredeyse hayatını Bizans çalışmalarına adanmış bir kişi olarak Judith Herrin kısa bir süre içerisinde ne anlatacağını şaşırır. Anlatımlarının üzerine işçiler ondan bunları yazmalarını isterler. O da düşünür: Bizans adına İngilizce literatürde yapılan çalışmalar oldukça fazladır, ancak Bizans’ı tüm boyutları ile anlatabilecek bir kitap yazmak nasıl mümkün olabilir. İşte kitabın tohumları o zaman atılır ve ortaya çıkan olan kitap için bu iki işçiye teşekkür edilir. Yazarın önsözüne göre:

“Bizans, ışık geçirmez bir ikiyüzlülük getirir akla, aşırı zenginlik, parıldayan altın ve mücevherlerle bir arada giden bir entrika, suikast

* Ege Üniversitesi Tarih Bölümü. Yüksek Lisans Öğrencisi.

ve fiziksel sakatlama imajı. Bununla birlikte Ortaçağlar boyunca Bizanslılar karmaşıklık, ihanet, riyakârlık, çapraşıklık ve zenginliğin tekeline sahip değildi. Bizanslılar, bu tür 'Bizans' stereotipleriyle damgalanan ve günahına girilen çok sayıda zeki önder, parlak askeri kumandan ve yaratıcı ilahiyatçı yetiştirmişlerdir. Hiçbir zaman bir engizisyon kurmamışlardı ve insanları direklere bağlayarak yakmaktan genellikle uzak durmuşlardır. Ama bu 'yitirilmiş' dünya ile ilgili, tanımlanması güç bir esrar vardır ve bunun nedeni kısmen o dünyanın çağdaş bir mirasçısının olmamasıdır. O, Ortaçağ sanatının altın, mozaik, ipek ve İmparatorluk sarayı gibi görkemliliklerin arasında saklı durmaktadır.”

Her kim ki birinin karışık işlerinden dert yansa “Bizans entrikaları” der. Halk ağzında bile kendini gösteren bu deyim Bizans hakkında vardığımız kanıyı bize yansıtır. Ancak Bizans başlı başına bu ifade ile açıklanamaz. Bizans ortaçağların kültür mozağıdır. Zira kitap bunu bütünüyle yansıtmaya çalışmıştır.

Kitap yapısal olarak, “giriş” ve “sonuç” bölümleri dışında dört bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım, “Bizans’ın Temelleri,” ikinci kısım, “Antikiteden Ortaçağa Geçiş,” üçüncü Kısım, “Bizans Bir Ortaçağ Devleti Oluyor”, dördüncü Kısım, “Bizans’tan Çeşitlemeler”. Bu bölümler de kendi aralarında tasnif edilmiştir. Kitap birbirine bağlı olan konuları hem birbirinden ayırmış hem de kitabın yazılma amacına uygun olarak daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır.

Birinci kısım olan “Bizans’ın Temelleri”nde, Bizans dediğimiz yapının ilk çocuğu olan ve ona gerçek şanını kazandıran Konstantinopolis tüm yönleri ile anlatılmıştır. Konstantinopolissiz bir Bizans düşünmek mümkün olmayıp, ikinci Roma görevini üstlenmiştir. Görüntü ve gelişmişlik olarak ilk başlarda Roma taklit edilmiş olsa da Bizans’ın çehresi Konstantinopolis’in çehresinin değişimi gibi zamanla olmuş ve batıdan çok farklı bir oluşum ile ortaya çıkmıştır. Her alanda Hıristiyanlığın kokusunu aldığımız Doğu Roma İmparatorluğu attığı adımların çoğunu Hıristiyanlık temelleri üzerinden inşa etmekteydi. Ancak Roma hukuku da onu tamamlayan parçalardan biriydi. Kitapta birinci bölümünde bunu açıklayan satırlar kısaca şu şekildedir: Dörtlü yönetimin kolundan biri olan Constantios Khlorus’un oğlu olan Konstantinos 324’de tek başına hükümdar olmayı becerebilmiştir. Tek başına iktidar olan

İmparator, İmparatorluğun Doğu'da, düzenli olarak istila tehdidinde bulunan en ciddi rakip Perslere karşı daha yakın bir başkentte olması gerekirdi. Antik Truva şehri düşünüldü. Bunun yerine Konstantinos, Megaralı Yunanlıların, rivayete göre M.Ö. 7. yüzyılda Boğaz'ın Avrupa yakasında kurmuş oldukları kolonini yerini seçti. Konstantinos imparatorluğun her yerinden yeni başkenti güzelleştirmek üzere, aralarında Delfi'den Yunanlıların Perslere karşı Platea'daki zaferini (M.Ö. 479) temsil eden Yılanlı Sütun ve Karnak'tan, çok daha önceki bir zaferi temsil eden Mısır'a ait örme Dikilitaş'ın da bulunduğu heykeller getirtmişti. Yeni Roma'sını kuran I. Konstantinos, Tiber üzerindeki Eski Roma'nın pek çok özelliğini Boğaz'a taşımıştır. Doğuya taşınıp Konstantinopolis'in yeni senatosunu oluşturmayı kabul eden senatör ailelerine toprak vermiş ve ayrıcalık tanımıştır. Bedava ekmeğe hak kazanmak, yeni ev yapımıyla ilişkilendirmişti. Yeni Roma'da ev yapanlara, şehrin on dört bölgesinde belirli noktalarda günlük taze ekme alabilecekleri ekme pulları veriliyordu. Şehrin ihtiyacını karşılamak üzere tahıl siloları ve sarnıçlar inşa edilmişti. Bununla birlikte Konstantinopolis'un adını anarken ona adını veren Konstantinos akla gelir. Hal Bizans'ın temellerinden olan Hıristiyanlık meselesi akla gelir. Her ne kadar Konstantinos ölüm döşeğinde vaftiz edilmiş olsa da (ki bu diğer bazı imparatorlar içinde geçerlidir) onun Hıristiyanlığa olan eğilimi -daha tek başına imparator bile değilken- 313'de Hıristiyanlığa karşı ilan edilen Hoşgörü Fermanı ilan etmesiyle ve ayrıca Milvian Köprüsü Savaşında Haç'ı gördüğüne dair rivayetler Konstantinos'un Hıristiyanlığa olan eğilimini destekler niteliktedir. Zamanla bu büyük imparatorun ve dindar annesi Helena'nın kültü, bir tür Hıristiyan yönetimi modeline dönüşmüştür. Dine bağlılıkları konusundaki efsaneler, Konstantinos'un oğlunu ve ikinci karısını öldürmüş olmasını ve annesinin de belirsiz geçmişini silmeye yetiyordu. 451 yılında Khalkadon (Kadıköy) Konsili'nde, İmparator Markianos ayrıca Pavlus ve Davud'la kıyaslanırken Pulkheria'nın "yeni Konstantinos ve yeni Helena" olarak ilan edildikleri önemli bir an yaşandı. Görüldüğü üzere Ortodoks Hıristiyanlığın kültleri oluşmaya başlamıştı.

Elbette imparatorluk tek başına imparatorluk şehri Konstantinopolis'ten ibaret değildir. Bu da kısaca şu şekilde açıklanmıştır: Roma İmparatorluğu'nun genişlemesi ve Roma kültürünün Britanya, Kuzey Afrika, Balkanlar, Mısır ve Orta Avrupa ve Yakın Doğuya yayılması hala şaşırtıcıdır. Yönetimi kolaylaştırmak için uygulanan dörtlü sistemde işe yaramamış sonuçta monarşi hâkim olmuştur. Ancak Konstantinos'tan sonra gelenler, birbirleriyle çelişen iki

türlü askeri tehdit karşısında kalmışlardır. Romalılar her zaman bilinen, dünyanın “öteki gözü” sayılan Persleri durdurmak zorundaydılar. Kuzeyde ve batıda Cermen kabileleri Roma topraklarını istila ve işgal etmek için çok hevesliydimler. Daha sonra Doğu Roma’yı Gotlar ve Hunlar tehdit etti. Atilla bu konuda oldukça başarılı sayılırdı. Gelir geçen tüm tehlikelere rağmen Doğu Roma Batının aksine ayakta kalmayı başarabilmişti. Ancak İmparatorluk ayakta kalmayı başarırken aynı zamanda değişim ve gelişim yaşamakta idi. İmparatorluk ideolojisi Bizans sarayının her yönünü Roma iktidar sembolleri ve Perslerden devredilmiş yeni debdebelerle destekliyordu. Taç takan, altın giysiler giyen ve makam alametleri taşıyan, ki hepsi Doğu’dan ithal edilmiştir, ilk imparator Diocletianus olmuştu ve halkın kendi önünde yere kapanmasını isterdi. 4. yüzyıl imparatorları, öttürülebilen altından kuşlarla dolu altın ağaçlar altında her iki yanında aslanların kükrediği tahtında oturan Şehinşah’ın adetlerini ölümsüzleştirdiler. II. Theodosios, Perslerden ithal edilen bir başka geleneği benimsedi: İmparatorla oynayabilsin diye polo alanları inşa ettirdi. Bizans sarayının kendisi, otokratik iktidarın sembollerinin ve gerçekliklerinin bulunduğu geniş binalar topluluğu idi. İmparatorluk otoritesi, su saatleri ve astronomik aletler gibi teknolojik icatlarla ifade ediliyordu. Bizanslılar, İskenderiyeli Hero’nun M. S. 1. yüzyılda geliştirdiği prensibi kullanarak su gücüyle öz devinimli bir aygıtla saraya gelen ziyaretçileri etkiliyorlardı. 10. yüzyılda Konstantinapolis’e elçi olarak gönderilen Cremonalı Liutprand, muazzam bir tahtın havalara yükselen “kükreyen aslanlar” tarafından korunduğunu bildiriyordu. Saray her zaman büyük kütüphanesi ve imparatorun çocuklarına eğitim verilen bir yer olarak bilginin merkezi olmuştu. İmparatorların pek çoğu bilgeliği desteklemişler ve tek tek öğretmenlerini korumuşlardır. Photios’u patriklikten alaşağı eden I. Basileios, daha sonra onu oğulları Konstantinos, Leon ve Aleksandros’a ders vermesi için tekrar saraya almıştı. VI. Leon “Akıllı Leo” olarak tanınmıştı. VII. Konstantinos gibi entelektüel hükümdarların yetişmesine olanak sağlamış ve yabancı hükümdarlara verilmek üzere elyazmalarının delüks kopyalarını hazırlayan hatalara mesken olmuştur. Yeni bir hükümdar ilan edilirken başvuru Roma’dan miras alınmış temel sürece Bizans, Hıristiyan bir unsur kattı, ordu ve halkın Hipodromdaki alkış töreni, 457’de patrik tarafından Ayasofya’da taç giydirilmenin eklenmesiyle dönüştürüldü. Bu Hıristiyan töreniyle hükümdar olan ilk hükümdar da I. Leon oldu. Anlaşılan o ki, her ne kadar Hıristiyanlık dekoru benimsemiş olsa da, Bizans imparatorluk yönetimine ün kazandıran,

yalnızca imparatorluk ideolojisi değil, hukuk, askeri örgütlenme, tıp, yönetim, vergilendirme ve saray tefrişatı olmakla birlikte Roma örneği açık ve net ortadır. Bu açıdan bakıldığında bu bölüm bize, Roma İmparatorluğunun doğu yarısı kendini Hıristiyan Bizans'a dönüştürürken dinsel inanca dayalı yeni gelenekler ile Hıristiyanlık öncesi pagan inançların bir arada sürdüğünü dile getirir. Pagan inançların devam ettiği bazı noktalarda görülebilir, ancak yine de Bizans başlı başına Ortodoks Hıristiyanlığın merkezidir ve artık bambaşka bir yapıya dönüşmüştür. Açık ki, Bizans'ın izlerini taşıdığı yalnızca batı değildir. Doğudan da bir çok parçayı onun içine sindirdiğini fak etmekteyiz.

İkinci Kısım "Antikiteden Ortaçağa Geçiş" adlı bölümde ise dönemin karmaşası ele alınmaktadır. Bir yandan İslamiyet'in ortaya çıkmasından doğuda farklı bir cephe ile uğraşmak zorunda kalmak diğer yandan da kavimler muhaceretinin ardından Balkanların farklı kavimlerle dolması ve bunun ardından batıda bu kavimlerle uğraşmak zorunda olan Bizans'ın durumu ayrıca onları kendi yanlarına çekmek arzuları üzerine yapılan misyonerlik çalışmalarına dikkat çekilmektedir.

Kitabın ifadeleriyle; İslamiyet'in saldırısı karşısında imparatorluk, Roma imparatorluk geleneklerine, Ortodoks Hıristiyanlığa ve Yunanlı mirasına bağlılığı ile kendini ortaya koyan çok daha küçük bir orta çap devletine dönüştü. Ayrıca yeni yönetimi güçlendirmek için hanedan yönetimini benimsedi. Araplara karşı koyarak Bizanslılar, Doğu Akdeniz'de Hıristiyanlığın devamının sağladılar ve İslam'ın Küçük Asya'ya yayılmasını kontrol altında tuttular. Bu çok sınırlı üstün hareket ederek, çok önemli sonuçları olacak Slav kabilelerinin Hıristiyanlaştırılması işine başladılar. Ancak, yeni Ortaçağ Bizans'ının en önemli başarısı Müslümanların, aksi halde Balkanların, Orta Avrupa'nın ve muhtemelen de Roma'nın istilasına yol açabilecek hızlı yayılmasına, Konstantinopolis'i zapt etme çabalarını önleyerek dur demek oldu.

Balkanları Hıristiyanlaştırma çabalarında iki kardeşten bahsetmek gerekir. 9. yüzyılda, babaları Leon'un subay olduğu Selanik'te yaşayan iki birader Methodios ve Konstantinos, Slav dilini konuşmayı öğrendiler. Bu iki genç dil konusunda olağanüstü iyi idiler. Patrik Photios bunu fark ettiğinde Slav dilini yazmak için bir yol bulmaları konusunda biraderleri teşvik etti. Konuşulan dilin özelliğini taşıyan bir alfabe geliştirdiler ve Ortodoksluğun ana metinlerini tercüme etmeye başladılar. Bir alfabe oluşturma konusundaki ilk girişimlerine Glagolitik alfabe dendi ve daha sonra Kilise Slavcasına dönüştü; ikinci girişimleri ise bugün hala Rusya'da kullanılmaktadır. Bu alfabe,

Konstantinos'un 869'da ölmeden önce manastır için, Kyrillos adını alması üzerine Kyrilik (Kiril) olarak adlandırılmıştır. Biraderler Aziz Kyrillos ve Methodios, "Slavlara Gönderilen Havariler" olarak tanınmışlardır. Burada Bizans'ın tarihi boyunca Hıristiyanlığı yayma dürtüsündeki kararlılığın bir örneğini görmüş olduk. Bizans bu uğurda Katolik dünyası ile de çatışmaktan geri kalmamıştır. Bizans'ın bu yayılmacı siyasetinin benimsenmesi açısından bu örnek beyinlerde yere sahip olmalıdır.

Üçüncü Kısım "Bizans Bir Ortaçağ Devleti Oluyor" hala esrarını koruyan Rum ateşi ile meseleye başlamaktadır. Muhtemelen, Kıyım'daki neftyağı kuyularından elde edilmiş ham petrolden, reçine karıştırılarak yapılıyordu; ama kesin oranlar ve fırlatmak için kullanılan hidrolik mekanizma hala biraz karanlıktır. Rivayete göre, Rum ateşi, uzun Arap kuşatmasından hemen önce Konstantinopolis'e gelen ve sırrını büyük bir etkiyle ortaya koyan Kallinikos adında birisi tarafından icat edilmişti. Rum Ateşi, hem deniz muharebelerinde hem de kale burçlarındaki mazgallı siperlere fırlatılarak şehirlere yönelik saldırılarda, güçlü bir teknik silah oldu. Düşmanda korku yaratma kapasitesi nedeniyle, 10. yüzyılda VII. Konstantinos bunu yabancılara hiçbir zaman açıklanmayacak devlet sırları arasında saydı. Rum ateşi özellikle Araplara karşı iyi bir caydırıcı olmuştu. Çok merak edilen ve hala sırrını koruyan grek ateşinin burada anılması bizim için önemlidir. Çünkü dönem için ham petrolün kullanıldığı söylenmektedir. Bu örnek Bizans'ın çağdaşları içinde bilim ve teknikte ileri olduğunu belirtir. Bu söylem, Bizans savaş usullerinin yanı sıra, bilim tarihi sahasında da, araştırmacıların dikkatini çekecektir.

Rum ateşinden sonra ise Bizans düzeninin işleyişi aktarılmaktadır. Bizans çok fazla tanınmayan insanların askeri ve diğer meslekler kanalıyla sınıf atlamasının da yardımıyla yavaş yavaş istikrarlı ve etkili bir ortaçağ devleti haline gelmiştir. Bir devletin olmasa olmazı saray teşkilatıdır. Saray teşkilatı o devletin ihtişamını yansıtmıştır çağlar boyunca, bu durumda Bizans'ın saray teşkilatı da Bizans'ı yansıtmıştır. Başkentlere yerleşip kalıcı saraylarda oturmaları yüzyıllar alan Batı Avrupa'nın hükümdarlarından farklı olarak I. Konstantinos, hem Roma hükümet merkezini hem de imparatorluk sarayını Bizans'a taşımıştı. Büyük Saray olarak bilinen kompleks, her ne kadar 12 yüzyıldan itibaren imparatorlar şehir surlarının kuzeybatı köşesi içindeki Blahernai Sarayı'nı kullandıysalar da, 330'dan 1453'e yerinden hiç kımıldamadı. Ziyaretçide korku ve şaşkınlık havası yaratma amacının yanı sıra saray, imparatorluk içinde can alıcı bir işlev yerine getiriliyordu. Tüm uyrukları,

daha da içten bir bağlılıkla, hem ait olma hem de otoriteye kaderci bir itaat duygusuyla imparatorla daha sıkı bir ilişki içinde kenetlenmek. Bu kısmen, saygı ve hayranlık gerektiren, sorumluluk ve güç isteyen pozisyonlara yetenekli genç erkek ve kadınların getirilmesiyle sağlanıyordu. Her ne kadar bu şekilde atananların sayısı az olsa da, bunlardan birisi olma özelliği açıktı ancak bu durum zaman zaman “Bizans entrikalarına” neden oluyordu. Yazar Bizans entrikalarının yolunun bu mücadele olduğunu düşünse de aksi bir tez olarak batının sadece ve sadece soyluluğa önem anlayışına karşı Bizans güç ve zekaya da önem vermiştir denilebilir. Batıda yükselmek demek kan demektir, ancak Bizans’ta bir Ermeni köylüsü devletin başına geçebilme başarısına erişebilmişti.

Daha önce de ifade ettiğimiz bir cümlenin gerekli bir tekrarı ile, Bizans her ne kadar entrikaları ile baş döndürücü olsa da, kültürün de merkezlerinden biriydi. Bunun örneği olarak da, 1004-5 yılındaki o andan, Bizanslı aristokrat Maria Argiropoulaina’nın Venedik’te küçük altın çatalını kullandığı andan itibaren Batılı yeme alışkanlıklarını değiştiren olayı gösterebiliriz. Romalılar yemeklerini yerlerken çatal kullanıyorlardı ama Avrupa bunları unutmuştu ve tek ucu olan bıçak biçiminde basit aletler kullanıyorlardı ve insanlar elleri ile yiyorlardı. Ancak bu olay sayesinde çatal Avrupa’ya geri dönmüştü. Maria’nın altın çatalı Bizans’ın Batı’daki kültürel etkilerinin pek çok yönünün sembolü oldu. Ne kadar ilginç ki, kendilerini uygar dünyanın merkezi sayan batı böyle bir geleneği Bizans sayesinde hatırlamış hatta başta garipsemişti. Öyleyse Bizans, tek başına batının bir yansıması değil, doğu ile batının karışımından meydana gelen komplike bir oluşumdur.

Dördüncü Kısım, “Bizans’tan Çeşitlenmeler” adlı bölümde Haçlıların ortaya çıkışından 1204’e, 1204’den 1453’e kadar olan süreç anlatılmıştır. Bu süreç çok karmaşık olmakla birlikte artık Bizans eski şöhretini kaybedecektir. Anlatım kısaca şöyledir: Selçuklu Türkleri 1087’de Kudüs’ü ele geçirdiğinde, Ortadoğu’daki güç dengesi kesin olarak değişti. Malarzgiirt zaferinden sonra Türkler hedefleri olan Müslüman Mısır’a doğru durmadan ilerliyorlardı. Kudüs’ün alınması Kutsal Toprakların hac yolunu kesmiş ve bilinen dünyanın her yerinde Hıristiyanları harekete geçirmişti. Papa II. Urban’ın, “adi ve rezil Türk... lanetli bir ırk” ve “paganizmin kirliliği” şeklinde kötü ifadeleri üzerine, şövalyeler, askerler ve hatta yoksul hacılar “Haç’a yapıştılar” ve 1096 Baharı’nda Kutsal Toprakları geri almak üzere kendi seferlerini başlattılar. Kafire karşı peş peşe düzenlenen Haçlı Seferleri Yakındoğu’da Batı ve Doğu’yu 12. yüzyılda çok daha yakın ve çoğu kez düşmanca bir temas soktu ve bunun

merkezinde de Bizans yer aldı. Bizans başlarda hedef olmasa da batı ile doğunun arası Haçlı Seferleri öncesinde de gergindi ve 1204’de gerginlik zirve noktasına ulaşmıştı. 1204’deki Latin talanı Bizans üzerinden kapanmaz yaralar açtı. Konstantinopolis’in işgali pek çok kutsal emanetin, antikanın ve hazinenin Batı’ya taşınmasının ötesinde, pek çok kalıcı etkileri oldu. Örneğin 1207 yılında Heinrich von Ülmen, Gerçek Haç’ın yaklaşık 963’te altın ve mineden yapılmış harikulade bir mahfazasını yerel piskoposa takdim etti. Şimdi onun Limburg Katedrali’nin hazine dairesindeki varlığı, ortaçağın en büyük Hıristiyan şehrinin yağmalanışını hatırlamaktadır. Gördüğümüz kadarıyla bu bölümde de siyasi tarih bazı örneklerle süslenmiştir.

İlerleyen satırlarda yazar, 1261 yılında Konstantinopolis’in Latinlerden geri alınışı ile 1453 yılında Osmanlıların eline geçmesine kadar Bizans dış politikası kiliseler meseleleri ile meşgul olmuştur. Siyasi mülahazalar, imparatorları bu politikayı izlemeye zorluyordu; çünkü Türklerle savaşabilmek için Batı’nın askeri yardımına dehşetli ihtiyaçları vardı ve de Batı’nın ruhani liderleri, Konstantinopolis Roma’ya bağımlı olmak koşuluyla, bu kiliselerin birliği meselesi herhangi bir yardımının önkoşulu haline getirmişlerdi. Haçlıların 1204’teki eylemlerinden sonra Bizans’ta pek çok kişi onlara karşıydı. Geçmişten gelen ayrılıklara yenisi eklenmiş ve sorunlar çözülemez hale gelmişti. Ancak 1354 yılında Trakya’nın bütün kıyı şeridini yerle bir eden bir deprem meydana gelince Bizanslılarla Osmanlılar arasındaki güç dengesinde Osmanlı lehinde önemli bir değişiklik meydana geldi. 1453 yılında Osmanlı belki 60 bin asker ve 140 bine varabilecek ek kuvvetle, muazzam bir ordu toplamıştı; oysa IX. Konstantinos en çok 8 bin savunmacıyı bir araya getirebilmişti. Haliç üzerine bir zincir çekilmiş ve imparator çevre uzunluğu 19 km olan surları çok güçlü Türk birliklerine karşı savunmaya yoğunlaşmıştı. Kuşatma sultanın, “Şahi” (Vasiliki) adı takılan ve surlara 12 bin ve 13 bin poundluk gülleler fırlatabilen yeni uzun namlulu topunun egemenliği altına geçti. 29 Mayıs 1453’te Türkler, şehre bayraklarını diktiler. Böylece ilkçağdan ortaçağın sonuna kadar yaşamını sürdüren Bizans son nefesini 29 Mayıs günü vermişti. Yazar, Bizans son nefesini veriyor diye ifade ediyor; evet belki Bizans fiilen sona ermiş oluyor. Ancak durumu bu şekilde ifade etmek eksik bırakmak gibi olur. Keza bu kadar uzun yaşamış bir imparatorluk bir anda silinemez. Kendisini Anadolu’dan, Balkanlara hatta Ortodoksluk münasebetiyle Rusya topraklarında göstermeye devam edecektir. Tarih insan ortak noktasından geçen sonsuz bir doğru gibidir...